

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

У статті проаналізовано розвиток культури педагогічного спілкування майбутніх вихователів. Розглянуто мовлення педагога як основний важіль впливу на дітей. Виділено показники, що відображають основні аспекти культури професійного спілкування вихователя. Осмислено три рівні розвитку культури педагогічного спілкування. Розглянуто основні принципи педагогічного спілкування.

Ключові слова: мовлення, педагогічне спілкування, майбутні вихователі, педагогічний ВНЗ, комунікативна культура.

А. Клочко. Анализ развития культуры педагогического общения будущих воспитателей. В статье проанализировано развитие культуры педагогического общения будущих воспитателей. Рассмотрена речь педагога как основной рычаг влияния на детей. Выделены показатели, отражающие основные аспекты культуры профессионального общения воспитателя. Определены три уровня развития культуры педагогического общения. Осмыслены основные принципы педагогического общения.

Ключевые слова: речь, педагогическое общение, будущие воспитатели, педагогический вуз, коммуникативная культура.

A. Klochko. Analysis of culture pedagogical dialogue future educators. The article explores the culture of pedagogical communication of future educators. We consider broadcasting teacher as the main lever of influence on children. Highlight indicators that reflect key aspects of the culture of a professional educator communication. The three levels of cultural development of pedagogical communication. The basic principles of pedagogical communication.

Keywords: speech teacher communication, future teachers, teaching universities, communicative culture.

Мета: розглянути мовлення педагога як основний важіль впливу на дітей; проаналізувати розвиток культури пе-

дагогічного спілкування майбутніх вихователів; розглянути основні принципи педагогічного спілкування.

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема відчуження людей, патологічний егоцентризм та індивідуалізм – одна з найгостріших проблем. Значну роль у її вирішенні відіграє культура людських взаємин, цивілізований засіб спілкування. Концепція комунікативної культури виникла як логічний розвиток попередніх теоретичних форм рефлексії людського спілкування. Найактуальнішим теоретичним і практичним питанням спілкування є формування сучасної комунікативної культури майбутніх педагогів. Нові комунікативні можливості сучасного суспільства змушують переосмислювати усталені стереотипи соціального мислення, ціннісні орієнтації індивідів. Нова система навчання і виховання має сприяти формуванню мислячої, творчої, діяльної, національно свідомої, здатної до самореалізації особистості.

Аналізуючи розробленість проблеми формування комунікативно-мовленевої культури майбутніх вихователів, слід зазначити, що вона знайшла віддзеркалення в працях таких видатних учених, як Н. Бабич, Н. Баранник, Н. Босак, Т. Вижимова, Б. Дяченко, Л. Зазуліна, І. Кухарчук, К. Климова, Г. Клочек, М. Корнілов, В. Лагно, Л. Лучкіна, Т. Окуневич, Г. Олійник, О. Попова, Н. Савельєва, Т. Симоненко, Г. Слезь, Л. Стасів, В. Сухомлинський, В. Усатий, О. Хома, С. Цінько, Т. Чубань, О. Шевнюк та інших.

Педагог постійно стикається з різноманітними питаннями міжособистісного спілкування. Відсутність культури в цьому або її низький рівень нерідко призводять до виникнення конфліктних ситуацій, напруженості у взаєминах між вихователем і дітьми.

Успішне вирішення конфліктів залежить від загальної психологічної грамотності та рівня педагогічної культури вихователя. Основними моральними нормами, на яких ґрунтуються взаємини майбутнього педагога з дітьми, є: повага до гідності кожного зі своїх вихованців, довіра й уважне ставлення до їхнього внутрішнього світу, душевна чуйність і

доброзичливість.

Психологічно грамотне сприйняття майбутнім вихователем дітей допоможе встановити взаєморозуміння й ефективну взаємодію. Цю можливість багато в чому забезпечують педагогу сформовані перцептивні вміння, тобто вміння правильно оцінювати за виразом обличчя, жестами, мовою, діями дітей їх емоційний стан. Існують два взаємопов'язаних види соціальної перцепції: власне перцептивний (сприйняття і слухання дитини або іншої людини) і емпатійний (особлива чутливість до дитини, співпереживання і співчуття іншому).

Висока культура спілкування є однією зі складових іміджу вихователя як професіонала. Імідж – це образ, враження, яке залишає людина в спогадах і уявленнях про неї. Однією з найважливіших складових іміджу майбутнього фахівця є комунікативна толерантність. Ідеться про характеристику ставлення особистості до людей, що показує ступінь сприйняття нею неприємних чи неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії. Вихователь, який володіє високим рівнем комунікативної толерантності, досить урівноважений, терпимий і сумісний із дуже різними людьми. Завдяки цим достоїнствам створюється психологічно комфортна обстановка для спільної діяльності в педагогічному процесі. Майбутній вихователь має сприймати дитину з усіма її недоліками, бідами, що означає:

- проявляти до неї терпимість, прагнути зрозуміти й допомогти їй;
- проявляти повагу до її особистості, підтримувати в ній почуття власної гідності;
- визнавати за нею право бути несхожим на інших; дивитися на проблему з її позицій, її очима;
- урахувати індивідуально-психологічні та особистісні особливості вихованця.

Досвід видатних педагогів, що став світовим надбанням, набуває ще більшої актуальності нині, під час формування шляхів гуманізації виховання та дошкільної і шкільної освіти. Його вивчення допоможе у професійному становленні [9, 58].

Мовленнєва комунікація майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу є невід'ємною складовою педагогічної майстерності. Це інструмент професійної діяльності вихователя, за допомогою якого можна розв'язати різні педагогічні завдання, що виникають під час освітнього процесу в ДНЗ, зокрема: зробити складну тему заняття цікавою, а процес її пізнання захопливим; створити щирі атмосферу спілкування у групі, встановити контакт із дітьми, досягти взаєморозуміння з ними; сформувати у старших дошкільників відчуття емоційної захищеності, вселити в них віру в себе [2, 140].

Для того, щоб володіти мовленням як засобом професійної діяльності, потрібно вчитися. Яскравим прикладом цього є досвід А. Макаренка. Молодий педагог, відчувши свою безпорадність у спілкуванні з вихованцями, почав наполегливо працювати, удосконалюючи свій голос, дикцію, дихання. Відомі його висновки: "Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити "Іди сюди" з 15–20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі, в постаті і в голосі. І тоді я не боявся, що хтось до мене не підійде або не почує того, що треба". А. Макаренко вважав, що педагог має говорити так, щоб діти відчули в його словах волю, культуру, особистість [6, 80].

Мовлення педагога є показником педагогічної культури, засобом самовираження і самоствердження його особистості. Ця думка В. Сухомлинського розвиває висновки А. Макаренка. Василь Сухомлинський розробив своєрідний кодекс мовлення педагогів. Він вважав, що його слово не повинно бути брутальним, непристойним, фальшивим, нещирим. Особливо наголошував на своєрідній психотерапевтичній функції слова вчителя, вважаючи це обов'язковою умовою спілкування – діалог між учителем та учнями. Вислови "душа дитини" і "слово вчителя" він ставив поряд [6, 8].

Оцінюючи рівень розвитку культури педагогічного спілкування в майбутніх вихователів, можемо виділити чотири показники, що відображають основні аспекти культури їхнього професійного спілкування:

- розвиток соціально-перцептивних умінь, що характеризують здатність вихователя адекватно, неупереджено й точно сприймати особистісні властивості на вчинки дітей, розуміти їхні мотиви й емоційні стани, індивідуальні та вікові особливості, швидко орієнтуватися в педагогічних ситуаціях;

- спрямованість спілкування – система професійно ціннісних орієнтацій та смислових установок у сфері педагогічного спілкування, яка визначає "ідеальний стиль" взаємодії і типовий для вихователя спосіб включення в міжособистісну взаємодію з дітьми;

- розвиток інтерактивних умінь, що проявляються у способах і прийомах виховного впливу на дітей, тактиках і стратегіях самопрезентації та організації педагогічної взаємодії: доброзичливість, тактовність у стосунках з дітьми, здатність поєднувати вимогливість із наданням дошкільникам можливостей для прояву своєї ініціативи і самостійності, уміння встановлювати між собою і дітьми оптимальну соціально-психологічну дистанцію, забезпечувати необхідний рівень особистісної відкритості і статусної субординації;

- розвиток мовленнєвих умінь, які характеризують інформаційно-сміслову сторону педагогічної взаємодії і проявляються в здатності вихователя чітко, зрозуміло й переконливо висловлювати свої думки та почуття за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування [1, 250].

З усього викладеного вище можна виділити три рівні розвитку культури педагогічного спілкування студентів дошкільної освіти: предметно-орієнтований, нормативно-орієнтований та особистісно-орієнтований.

Найбільш вираженою у студентів з предметно-орієнтованим рівнем культури педагогічного спілкування є дидактична орієнтація. Майбутні вихователі основним показником успішності педагогічної діяльності вважають навчальну успішність, високий рівень засвоєння дошкільниками програмного матеріалу. Основними інтересами навчального предмета здебільшого виступають зміст і методика його викладання. Велику перевагу вони надають пошукам нових, більш ефективних технологій, удосконаленню методичної майстерності, методам і прийомам навчання, формуванню в дошкільників мотивації до пізнання [10, 180].

Характерною для них є особистісна закритість, формалізованість, дистантність у спілкуванні з дітьми, яка у більшості випадків не виходить за рамки навчальної взаємодії та предметних інтересів; їхнє ставлення до дітей значною мірою залежить від навчальної успішності останніх. Дошкільники, які краще засвоюють навчальний матеріал і проявляють інтерес до вивчення теми, сприймаються позитивно, з ними, як правило, встановлюються партнерські

ділові стосунки. Якщо ж дитина не проявляє очікуваних успіхів і старанності в засвоєнні матеріалу, це викликає критичне ставлення й емоційне неприйняття.

У студентів з нормативно-орієнтованим рівнем культури педагогічного спілкування домінуючою є орієнтація на порядок і дисципліну. Перш за все великого значення вони надають контролю над поведінкою дошкільників, утвердженню власної домінуючої позиції, формуванню здатності керувати увагою аудиторії; прагнуть справити на дітей враження впевнених, принципових і вимогливих вихователів. Яскраво виражена дисциплінарна орієнтація студентів із нормативно-орієнтованим рівнем культури педагогічного спілкування поєднується зі слабкою орієнтацією на дружні, близькі, довірливі стосунки з дітьми. Якщо порівнювати їх з іншими студентами, то вони не надають великого значення створенню у процесі взаємодії з дітьми сприятливого емоційного мікроклімату, розвитку їх творчого потенціалу, формуванню позитивної самооцінки. Основне завдання своєї діяльності вбачають у досягненні високої навчальної успішності, реалізації програмних вимог. На думку студентів з нормативно-орієнтованим рівнем культури, реалізація дидактичних цілей неможлива без встановлення суворої дисципліни, використання імперативних вимог, примусу [5, 60].

Для визначення особистісно-орієнтованого розвитку культури педагогічного спілкування студентів А. Мудрик дає визначення мовленнєвої культури особистості як "системи знань, норм, цінностей та зразків поведінки, прийнятих у суспільстві, і вміння органічно, природно та невимушено реалізовувати їх у діловому та емоційному спілкуванні". Із цим твердженням можна погодитись, виділивши окремо систему комунікативних умінь, які дозволяють майбутньому вихователю (з точки зору педагогіки) цілеспрямовано, вільно і творчо здійснювати як свою діяльність, так і спрямовувати діяльність дітей у навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу [7, 45].

У педагогічній діяльності майбутніх фахівців слід урахувувати різні аспекти спілкування, а також його особливості. Існують принципи організації мовленнєвого спілкування вихователів з дітьми молодшого шкільного віку. Принцип добору оптимістичних, тобто побажальних мовленнєвих форм (порада, пропозиція, запрошення, непряма вимога) сприяє насамперед демократизації професійної взаємодії з дітьми вербальним способом;

сприяє їх емоційному розкріпаченню – вони стають більш сприйнятливими для налагодження подальшої практичної взаємодії, а в групі створюється сприятлива атмосфера для вироблення у вихованців мовленнєвих висловлювань. Будь-яке спілкування з дитиною має бути діалогічним. Вихователь під час діалогу повинен допомагати дитині у мовленні: підтримувати її висловлювання запитаннями, сприяти у знаходженні потрібного слова, наданні мовленнєвого взірця, виявленні інтересу, розуміння, доброзичливого ставлення.

Для вирішення комунікативної проблеми передбачається діалогічна орієнтація на рівноправність позицій педагога і дитини у спільному пошуку правильної відповіді. Вихователь має завжди пам'ятати, що центром його діяльності є діти, підтримувати з ними постійний мовленнєвий контакт: з'ясувати, чи їм цікаво, чи вони розуміють його слова, висловлювати своє особисте ставлення до предмета розмови [3, 73].

Принцип дотримання професійної етики та мовленнєвого етикету полягає в тому, що спілкування має здійснюватися на професійних засадах. Педагог не повинен ображатися і гніватися на вихованців. У будь-якій ситуації йому потрібно пам'ятати, що не можна говорити нічого такого, що не мало б залишитися в душі дитини назавжди. Для того, щоб виявити своє невдоволення, вихователь вдається до спеціальних професійних прийомів, одним з яких є натяк (скажімо, на те, що він здивований якимось учинком дитини).

Дотримання мовленнєвого етикету – невід'ємна складова професійної етики майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу. Згідно з її нормами педагог має обов'язково подякувати дитині за добре виконану роботу або правильну відповідь, у разі потреби вибачитися перед вихованцями. Етикетне спілкування – це, насамперед, ввічливість, тактовність, стриманість у різноманітних ситуаціях взаємодії. Маємо на увазі також відповідний набір невербальних знаків уваги до дітей: доброзичливий тон, ласкавий погляд, посмішка, рух голови, спілкування на рівні очей, очікувальна поза, пауза-мовчання, певні ігрові прийоми [4, 12].

Принцип встановлення емоційної довіри і збереження позитивної атмосфери спілкування визначається особливостями мовленнєвої взаємодії з дітьми дошкільного віку. Молодші школярі вступають у мовленнєвий контакт з до-

рослим, лише відчуваючи до нього емоційну прихильність. Вихователю варто використовувати в розмові широкий спектр позитивних інтонацій.

Важливим є те, щоб останні слова вихователя, адресовані дітям на певному етапі спілкування, були позитивно забарвленими, адже у психологічному плані їхній вплив на свідомість дитини найбільший. Ураховуючи індивідуальний підхід та ситуативний стан, мовлення повинне віддзеркалювати індивідуальні особливості дитини, її темперамент, характер, рівень комунікабельності та інтелектуального розвитку. Для того, щоб викликати в неї бажану мовленнєву реакцію, вихователь має індивідуалізувати своє спілкування. Перш ніж включити дитину в мовленнєвий контакт, треба зорієнтуватися в її психологічному стані, визначити, чи є в неї бажання спілкуватися в даний момент, тобто зважити на емоційний і фізичний стани дитини.

Майбутній вихователь має навчити дитину говорити, для цього треба вміти її слухати. Професійне слухання (з використанням вербальних і невербальних прийомів) можна віднести до прийомів розвитку активного мовлення. Саме завдяки їм вихователь підтримує дитину в різноманітних ситуаціях: коли вона ділиться своїми враженнями чи проблемами, навчається складати розповіді, переказувати казки тощо.

Керуючись принципом утілення в педагогічному спілкуванні традицій українського родинного спілкування і національного мовленнєвого етикету з вихованцями, педагог надає мовленнєвому спілкуванню національних ознак, тобто особливостей, які притаманні родинному спілкуванню українців, національним способам навчання, а саме: лагідності, емоційності, образності, мовленнєвої насиченості спільних з дитиною дій. Спілкування будується в рамках певних етикетних форм, здавна притаманних українському народові.

Збагачення мовленнєвої взаємодії вихователя з дітьми кращими зразками усної народної творчості передбачає насиченість мовлення педагога українськими прислів'ями, приказками, фразеологічними зворотами.

Майбутньому вихователю потрібно постійно контролювати якість педагогічного мовлення. Розглядаючи останнє, маємо на увазі те мовлення, яке наслідують діти, тому воно повинно характеризуватися не лише нормативністю, а також діалогічністю, змістовністю, цілесп-

рямованістю, образністю, емоційністю, лагідністю, лаконічністю.

Викладені вище принципи організації мовленнєвого спілкування з дітьми є оптимальними для створення розвивального мовленнєвого середовища в ДНЗ [8, 57].

Таким чином, ми дійшли висновку, що комунікативні вміння вихователя дошкільного навчального закладу (з педагогічного погляду) є компонентами педагогічної культури, які визначають ставлення педагога до навколишньої дійсності, сприяють удосконаленню професійно-педагогічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бабич Н.* Основи культури мовлення / Н. Бабич. – Львів, 1990. – 544 с.
2. *Варзацька Л.* Рідна мова й мовлення. Розвивальне навчання / Л. Варзацька. – Кам'янець-Подільський, 2001.
3. *Дьяченко Б.* Використання діалогічних методів навчання слухачів у системі післядипломної педагогічної освіти / Б. Дьяченко // Післядипломна освіта в Україні. – 2003. – № 3. – С. 87–88.
4. *Коваль А.* Культура ділового мовлення. Письмента та усне ділове спілкування / А. Коваль. – К., 1977. – С. 193–280.
5. *Комарова І.* Показники і рівні сформованості культури педагогічного спілкування / І. Комарова // Професійна освіта. – 2005. – № 12. – С. 43–46.
6. *Макаренко А.* Про мій досвід // Твори: у 7 т. – Т. 5. – С. 247.
7. *Савельєва Й.* Про підготовку вчителів до викладання української мови та літератури в школах м. Севастополя / Н. Савельєва // Рід. джерела. – 2002. – № 3. – С. 39–41.
8. *Сухомлинський В.* Слово про слово: [Підготовка вчителя] / В. Сухомлинський // Дивослово. – 2000. – № 9. – С. 57–59.
9. *Харківська А. А.* Сучасні вимоги до педагога / А. А. Харківська : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Преподаватель как субъект и объект образовательного процесса. Век XXI", (1 февраля 2012 г.). – Ч. II. – Харьков : изд-во НУА, 2012. – С. 180–189.
10. *Усатий В.* Готуємо фахівця-професіонала: [Проблеми мовної підготовки вчителя-словесника почат. шк.] / В. Усатий // Початкова школа. – 2003. – № 8. – С. 59–60. – Бібліогр. : 12 назв.

Стаття надійшла 03.04.2014 р.